

Razvojni potenciali Haloz

IZVLEČEK

Haloze spadajo med najmanj razvite pokrajine v Sloveniji. Na jugu se površje dviga poti hrvaški meji. Vzhodni, nižji del gričevja (Vinorodne Haloze) je eno najbolj kakovostnih vinorodnih območij v naši državi. Razmere za kmetijstvo so slabe, kar polovico površja pokriva gozd. Zaradi depopulacije v kmetijstvu primanjkuje delovne sile, dobri potenciali za razvoj pa se kažejo v turizmu. Zadnja leta je obrobje pokrajine, širše doline in sedem občinskih središč zajela urbanizacija.

Ključne besede: regionalni razvoj, nerazvitost, razvojni potenciali, Haloze.

ABSTRACT

Development potentials of Haloze hills
Haloze in north-eastern Slovenia is one of the least developed regions in Slovenia. In the south the surface stretches towards the Croatian border. The eastern lower part of the hills, (Vinorodne Haloze) is one of the best high-quality wine-growing regions in the country. Haloze is characterised by poor conditions for agriculture and one half of the area is covered by forests. Depopulation resulted in insufficient labour in agriculture. Haloze has also favourable conditions for tourism. In recent years, the outskirts, wider valleys and seven municipality centres have been experiencing urbanisation.

Key words: regional development, underdevelopment, development potentials, Haloze.

Avtor besedila:

MIRKO PAK, dr. geogr.

Pod vrbami 1, 1000 Ljubljana

E-pošta: mirko.pak@guest.arnes.si

Avtorji fotografij:

VLADIMIR KOROŠEC, SIMON KUŠAR, MIRKO PAK

COBISS 1.04 strokovni članek

//

Haloze so prijeten svet razgibanih goric, pokrajina žlahtnega vina, ki si je pridobila svetovni sloves, pa tudi predel naše ožje slovenske domovine, ki so mu specifične poteze v dosedanjem zgodovinskem in gospodarsko socialnem razvoju pustile nekaj samosvojega, kar ga kljub marsikateri sorodni potezi loči od ostalih vinorodnih območij" (1). Tako je Haloze predstavil njihov najplodnejši raziskovalec, domačin Vladimir Bračič v svoji doktorski disertaciji "Vinorodne Haloze".

Zaradi viničarskih odnosov so Haloze dolgo veljale za primer skrajne nerazvitosti in socialne degradacije. Kmetijstvo je temeljna gospodarska dejavnost v pokrajini, vendar naravne razmere omogočajo le intenzivno vinogradništvo, ki zahteva velika vlaganja, in sadjarstvo, ki doslej ni bilo ustrezno razvito. Nerazvitost je pospeševala nadaljnjo nerazvitost, tako da se pokrajina vso povojno obdobje ni mogla ustrezno razvijati brez zunanje pomoči. Doživljala je depopulacijo in deagrarizacijo.

Ali bo razvojno vlogo opravila najnovejša urbanizacija, ki s severa prodira v robna območja Haloz in se širi okrog občinskih središč?

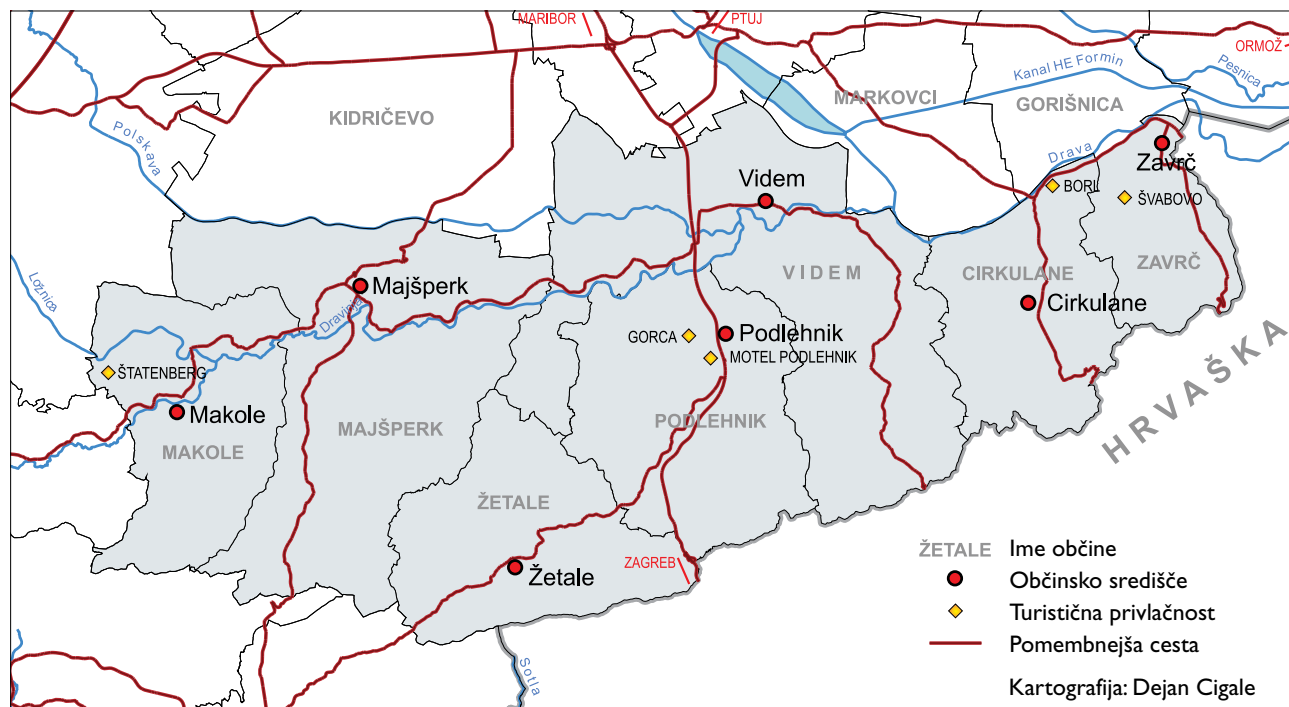
Razvojni dejavniki

Haloze so izredno raznolika pokrajina tako iz naravnega, kot tudi družbenega in gospodarskega vidika (6). Razprostirajo se od Makol in Jelovškega potoka na zahodu do Goričaka in Drenovca na vzhodu, na severu do Dravinje in Drave ter slovensko-hrvaške meje na jugu. Pokrajina, ki meri 241 km², je reliefno ena najbolj pestrih slovenskih pokrajin. Iz ravninskega sveta Dravskega in Ptujkega polja se dviga do 300 metrov nadmorske višine visoko gričevje. Prepreženo z globoko vrezanimi dolinami se vzpenja proti jugu do 460 m nad morjem. Tu se Haloze naslanjajo na mejno Bočko-Maceljsko hribovje. Od leta 1997 so Haloze razdeljene na sedem občin: Cirkulane, Majšperk, Makole, Podlehnik, Videm (delno), Zavrč in Žetale.

Razvejenost reliefa, strmine, težka prometna prehodnost, nekakovostne prsti in njihova erozija ter obrobni in obmejni položaj so temeljni dejavniki tradicionalne gospodarske ter socialne nerazvitosti pokrajine (5). Tržna pridelava visoko kakovostnih vin je že v 19. stoletju najboljše vinograde odtujila domačemu kmetu. Te so po različnih poteh prehajali v roke Nehaložanov: premožnejših kmetov s sosednjih ravnin, vinskih trgovcev, drugih meščanov s Ptuja in drugih bližnjih urbanih središč ter tujcev.

Nekdanji domači posestniki so postali agrarni delavci – viničarji, o čemer podrobneje piše Bračič v knjigi Vinorodne Haloze (1). Obsežna sklenjena vinogradniška zemljišča predvsem nedomačinov so po drugi svetovni vojni prešla v posest Kmetijskega kombinata Ptuj, ki je na večjih sklenjenih položnejših zemljiščih uredil terasne nasade. Ob odpravi družbenih kmetijskih posestev na začetku devetdesetih let so bili terasni vinogradi oddani v obdelavo različnim posameznikom. Zaradi pomanjkanja delovne sile in drugih gospodarskih razlogov je znaten del teh, v Halozah skoraj edinih intenzivno izkoriščenih kmetijskih zemljišč, v različnih fazah obdelave oziroma opuščanja. Pomemben delež zemljišč v Vinorodnih Halozah, še posebej vinogradov, prehaja z denacionalizacijo in nakupi ponovno v posest nedomačinov ali kupcev iz tujine, večinoma Avstrije. Tako se zlasti v primeru vinogradniških zemljišč ponavljajo sto let stari procesi in ponovno vzpostavljajo lastniški odnosi, ki so podobni nekdanjim. Takšne procese pospešuje pomanjkanje domače delovne sile, saj je odseljevanje v zaposlitvena središča pokrajino dodobra izpraznilo.

Kljub bližini manj kot 30 km oddaljenega regionalnega središča Ptuja, manjših regionalnih središč Slovenske Bistrice in Kidričevega ter nekoliko bolj oddaljenega makroregionalnega središča Maribora

Slika 1: Območje Haloz.

Slika 2: Haloze v šestdesetih letih 20. stoletja. Že takrat je bilo opazno zaraščanje kmetijskih zemljišč (foto: Mirko Pak).

se Haloze soočajo z ekstremnimi razvojnimi problemi (7). V razvitih delih Evrope je takšna oddaljenost od zaposlitvenih središč območje najbolj intenzivne dnevne migracije delovne sile. Kombinacija za kmetijstvo neugodnih naravnih in lastniškoposestnih razmer, odsotnost delovnih mest v pokrajini in na njenem obrobju, izredno neugodna kvalifikacijska sestava prebivalstva, pomanjkljiva komunalna in prometna infrastruktura ter nizka socialna raven prebivalstva na eni strani ter ustrezna delovna mesta, predvsem za nekvalificirano delovno silo v hitro se razvijajoči mariborski industriji in v novi Tovarni glinice in aluminija v Kidričevem na drugi, so že v petdesetih letih prejšnjega stoletja pospeševali depopulacijo.

Slika 3: Največji zaposlovalec na območju Haloz je podjetje ADK v Dolanah (foto: Vladimir Korošec).

Delovnih mest v Halozah in na obrobju skoraj ni bilo, skromna industrija v Majšperku je nazadovala, pa tudi redki drugi tovrstni poskusi niso uspeli. Izjema je podjetje ADK v Dolanah, ki ima več kot 100 zaposlenih. Od sredine prejšnjega stoletja je bila depopulacija tako močna, da se je gostota prebivalstva od 71 ljudi na kvadratni kilometer leta 1961 zmanjšala na 50 ljudi na kvadratni kilometer leta 2003, indeks gibanja števila prebivalcev pa je bil z izjemo občine Zavrc v vseh drugih haloških občinah negativen.

Razgiban relief z obsežnimi površinami vinogradov in gozdov postavlja Haloze med najlepše in s tem turistično najbolj privlačne slovenske pokrajine. Svoje turistične potenciale lahko povezujejo z bližnjimi kulturnozgodovinskimi točkami in objekti, predvsem s Ptujem in njegovimi termalnimi kopališči ter z drugimi turistično privlačnimi lokacijami. Ne nazadnje je turistično privlačna tudi bližina državne meje, torej stik različnih kultur, socialnih in fizičnih okolij.

Ob tem pa je turizem v Halozah zaradi različnih razlogov v velikem razvojnem zaostanku, predvsem zaradi splošne nerazvitosti regije same in širšega območja, pa tudi zaradi nerazvitosti obmejnih regij v sosednjih državah, od koder zato tudi v prihodnje ni pričakovati občutnejšega turističnega prometa. Zato ni naključje, da sta se že desetletja zaprtim, nekdanj najbolj atraktivnim in daleč naokrog znanim turističnim objektom, gradovoma Borl in Štatenberg ter Gorci pri

Podlehniku, v zadnjih desetletjih pridružila še gostišče Švabovo ter motel v Podlehniku. Glavna prometnica, ki iz Avstrije prek Maribora vodi proti Zagrebu in naprej v Dalmacijo ter v Jugovzhodno Evropo, je skozi Haloze speljana po dolini Rogatnice, vendar zaenkrat nima pomembnejšega vpliva na razvoj turistične infrastrukture v sami dolini, še manj pa na razvoj turizma v pokrajini.

Izredna naravnogeografska pestrost Haloz

Haloze se razprostirajo ob slovensko-hrvaški meji med Makolami na zahodu in Goričakom na vzhodu. So svet nizkih terciarnih goric v dolžini 31 km in v širini 10 km, proti zahodu pa se zožijo na okrog 6 km (1). Z ozkimi dolinami razrezan svet gričev in krajših slemen se na severu dviga od 280 do 380 m nad morjem, posamezni vrhovi tudi nad 400 m. Proti zahodu se pokrajina vzpne tudi prek 500 m nad morsko gladino, ko se Haloze naslonijo na Donačko goro, Resnik in Macelj. Najvišji vrh v Halozah so 624 m visoke Jelovice (2).

V Halozah med kamninami prevladujejo peščeni laporji, v njihovem zahodnem delu pa se pojavljajo tudi kremenovi peščenjaki. Višji deli Zahodnih Haloz so zgrajeni iz litotamnijskega apnenca, ki ga v največjem obsegu najdemo med Zavrčem in Borlom. Najlepše je viden po skali, na kateri je grad Borl (1). Na lapornatih apnencih je relief bolj strm, pobočja porašča gozd.

V Vzhodnih Halozah je relief najmočnejše oblikovalo dokaj gosto vodno omrežje. Vodotoki Rogatnica, Škrabca, Jesenica, Peklača, Psičina, Bela in Turški potok so ustvarili širše doline, v katerih so tudi tri občinska središča (Goričak – Občina Zavrč, Cirkulane, Podlehnik), zato so izpostavljena močnejši urbanizaciji (1). Za pokrajino med dolino Peklače in Jelovškim potokom na zahodu so značilna bolj strma pobočja, priostreni vrhovi, manjša slemena, ozke doline ter višje absolutne in relativne višine (2). Naravne razmere sicer omogočajo kmetijsko dejavnost, vendar le specializacija s tržno usmeritvijo v vinogradništvo, saj tudi tradicionalno sadjarstvo že dolga desetletja nima pomembnega tržnega deleža (7). Zaradi naklonov, ki so v Vzhodnih Halozah od 6 do 20° in v Zahodnih

Slika 4: Gorca pri Podlehniku bi bila lahko s svojo slikovito lokacijo eden od najprivlačnejših ponudnikov turističnih storitev v Halozah (foto: Simon Kušar).

od 12 do 30° (9), so bili številni vinogradi v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, ob prehodu z motičnega na mehanizirano obdelavo in ob hkratni močni depopulaciji, opuščeni. Leta 2010 je bilo 4,7 % površine Haloz in okrog 10 % kmetijskih zemljišč poraščenih z vinsko trto, kar 46,9 % Haloz pa je poraščal gozd (6).

V naravnem in iz tega izhajajočem družbenogeografskem (socioekonomskem) pogledu kažejo Haloze izrazito pokrajinsko dvojnost s številnimi sorodnimi strukturnimi in razvojnimi problemi. Bračič jo je dokazal s tem, da je opravil dve temeljiti družbenogeografski študiji in ju izdal v dveh knjigah. Mejo med obema deloma Haloz, ki so jo pred tem postavljali v dolino Rogatnice, je Bračič glede na delež vinogradniških površin prestavil proti zahodu v dolino Peklače (2). Na območju gričevnatih Vinorodnih Haloz so leta 1963 vinogradi pokrivali 33 % obdelovalnih zemljišč (2), leta 2010 pa je bilo namenjeno vinogradom še 10 % kmetijskih zemljišč (6). Višje in strmejšje Zahodne Haloze so imele le 2,7 % kakovostnih vinogradov (6). Zahodno od Peklače ima pokrajina hribovit značaj (2).

Korošec (6) je v Halozah iz funkcionalnih razlogov in z njimi povezano rabo zemljišč opredelil naslednje štiri pokrajinske enote: doline haloških potokov, Vzhodne Haloze, Srednje Haloze in Zahodne Haloze. K Halozam je iz podobnih razlogov priključil še terciarni greben Savinsko med Dravinjo in Polskavo na severozahodnem robu pokrajine.

Večji haloški vodotoki so oblikovali dokaj široke **doline haloških potokov**, ki so zapolnjene z debelimi naplavinami. Strmec vodotokov je v spodnjem delu majhen, zato so tu okljuki in marsikje mokrotna območja, ob obilnejših padavinah tudi poplave. Danes je večina večjih vodotokov regulirana, kar je marsikje spremenilo rabo zemljišč in omogočilo razmeroma dobro prometno dostopnost ter prehodnost v smeri sever-jug in urbanizacijo (1).

Vzhodne Haloze imajo najboljše vinogradniške lege na vzhodu in jugu pokrajine na nižjih in daljših slemenih, razpotegnjenih v smeri vzhod-zahod. Leta 2008 so tukaj vinogradi pokrivali še 9,6 % vseh oziroma 15,7 % kmetijskih zemljišč.

Slika 5: Urbanizacija ni zajela samo občinskih središč in najbolj dostopnih naselij, ampak tudi slemena v njihovi okolici. Na njih pogosto prevladujejo počitniška bivališča, ki se postopoma preobražajo v stalna bivališča (foto: Vladimir Korošec).

Slika 6: Dna dolin so mokrotna in izpostavljena poplavam (foto: Vladimir Korošec).

K **Srednjim Halozam** štejemo nekoliko višji svet med Peklačo, osrednjim porečjem Rogatnice in zgornjim porečjem Psičine. So nekoliko višje in strmeješe od Vzhodnih Haloz, s krajšimi uravnjavami ter ožjimi in krajšimi dolinami. Podobno kot drugod v Halozah se tudi tukaj njive in vinogradi krčijo. Vinogradov je danes le še 13,2 % kmetijskih zemljišč, povečujeta se deleža gozdov in travnikov. Večje strmine so opuščene ali slabo izkoriščane.

Naslednja pokrajinska enota v Halozah so po mnenju Korošca **Zahodne Haloze**. Zahodne Haloze so izrazito gozdnato hribovje, ki sega tudi več kot 600 m nad morsko gladino. Med antiklinalo z visokimi kopastimi vrhovi Jelovice, Bolfenkom, Vildonom in Janškim vrhom ter drugim pasom visokih Haloz na jugu je sklenjeno podolje, ki v osredju prehaja v obsežno in razvejano Žetalsko kotlino. Gozd prekriva nad 60 % površja. Zaradi odseljavanja in posledičnega opuščanja obdelave zemlje se povečujeta deleža gozdov in travnikov. Sicer slikovita pokrajina je po Korošču za območje z omejenimi dejavniki za bivanje in gospodarsko dejavnost (6).

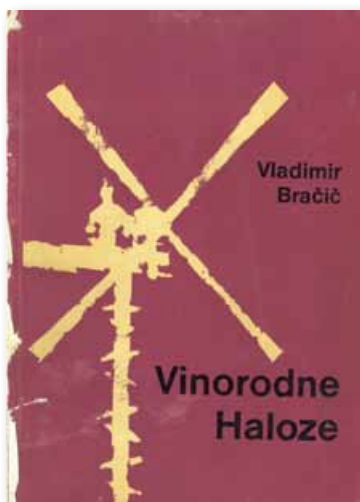
Haloze v ospredju geografskega zanimanja

Splošni prostorski razvojni procesi so v zadnjih letih močneje zajeli tudi Haloze. Prometna in druga infrastruktura je pokrajino približala bližnjim razvojnim središčem, vključno z Mariborom. Vprašanje kakovosti bivalnega okolja kot čedalje pomembnejšega razvojnega dejavnika zadnja leta vpliva tudi na živahno urbanizacijo obrobni predelov, širših dolin in sedmih občinskih središč. Najnovejše geografske raziskave so kljub nedvornemu razvojnemu zaostajanju Haloz opozorile na razvojno raznolikost pokrajine. Zastavlja se vprašanje o današnji razvitosti ali nerazvitosti pokrajine in njenih posameznih delov (7). Najnovejši regionalnorazvojni procesi so zato sprožili ponovno zanimanje za Haloze, za vrednotenje dejavnikov in možnosti za skladnejši regionalni razvoj ter vrednotenje pokrajine kot celote.

Že med svetovnimi vojnami so slabe socioekonomske razmere pritegnile sociologe, med katerimi je izstopal Franjo Žgeč. Njegov obsežen rokopis je bil osnova

Vladimirju Bračiču pri njegovi temeljiti analizi socio-ekonomskega stanja in razvoja regije, podprti z naravnogeografskimi in zgodovinskimi razvojnimi dejavniki. Knjigi *Vinorodne Haloze* (1965) in *Gozdnote Haloze* (1982) sta zagotovo najbolj kompleksni regionalnogeografski študiji katere od slovenskih pokrajin. Bračič je prikazal spreminjanje in opuščanje rabe zemljišč, lastništva in posestne sestave ter prehajanje kmetijske zemlje, še posebej obdelovalnih zemljišč in vinogradov, v last tujcev. Pred sto leti so bili to kmetje z Dravskega in Ptujkega polja ter meščani iz sosednjih avstrijskih mest z Gradcem na čelu. Danes so lastniškoposestni procesi vse bolj podobni tistim pred sto leti. O tej problematiki, še posebej o najnovejših procesih, je Bračič pisal še v geografskih, drugih strokovnih in regionalnih zbornikih.

Bračičevo raziskovanje Haloz sovpada z ustanovitvijo Katedre za geografijo na Pedagoški akademiji v Mariboru. Tako se se mariborski geografi že takoj na začetku svojega institucionalnega višješolskega dela, ki je kmalu preraslo v visokošolsko, uspešno vključili v organizirano geografsko znanstvenoraziskovalno delo ne le v slovenskem, temveč tudi v mednarodnem prostoru, praviloma kot sodelavci ljubljanske socialnogeografske šole. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani je tesno sodeloval z münchenskim socialnogeografskim inštitutom in z geografskim inštitutom poljske akademije znanosti iz Varšave. V Haloze, pa tudi Slovenske gorice, so prihajali vodilni evropski geografi. Tu so bile izvedene številne mednarodne raziskave, zato so se Haloze pojavile v evropski geografski literaturi.

Slika 7: Naslovnica znanstvene monografije *Vinorodne Haloze* avtorja Vladimirja Bračiča (1).

Slika 8: Naslovnica zbornika *Spodnje Podravje s Prlekijo* (9).

Kar 30 let je minilo do naslednjega temeljitejšega geografskega proučevanja Haloz, ko je pred zborovanjem slovenskih geografov na Ptuju leta 1996 kar 40 raziskovalcev izvajalo doslej največji geografski raziskovalni projekt "Možnosti regionalnega in prostorskega razvoja Spodnjega Podravja s Prlekijo". V zborniku *Spodnje Podravje s Prlekijo* (9) objavljeni rezultati so bili dobro sprejeti tako v strokovnih krogih kot v praksi, bili pa so tudi podlaga praktičnim odločitvam in posegom.

Tudi v najnovejših geografskih raziskovanjih Haloz je v ospredju razvojna dinamika. Haloze kot ena najmanj razvitih pokrajin Slovenije so bile s svojima občinama Zavrč in Podlehnik leta 2006 in 2007 predmet raziskovanja študentov in učiteljev Oddelka za geografijo ljubljanske Filozofske fakultete v okviru širšega meddisciplinarnega projekta "Strukturni problemi in razvojni izzivi slovenskega podeželja v evropski razsežnosti". Izsledki zelo zanimivih raziskav in primerjalnih analiz so objavljeni v znanstveni monografiji GeograFF 3 (3).

Najnovejše procese in razvojne možnosti v Spodnjem Podravju je v letih 2009 in 2010 s sodelovanjem študentov proučila ožja skupina sodelavcev ljubljanskega geografskega oddelka v okviru projekta "Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja". Rezultati so objavljeni v znanstveni monografiji GeograFF 9 (4).

Za ponovno oživitev geografskih proučevanj regionalnorazvojnih vprašanj Haloz je zaslužen predvsem Vladimir Korošec z magistrskim delom

Večfunkcionalna raba podeželja na primeru Haloz (1988), s prispevki o demografski, socioekonomski in kmetijski problematiki v *Geografskem vestniku* (2010) in *Delih* (2010), še posebej pa z zbornikom *Haloze, pokrajina, ljudje in vino*, ki ga je leta 2008 tudi uredil, ter s sodelovanjem pri terenskih vajah v okviru predmeta Geografsko terensko delo II (družbenogeografski del) Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Ker je hitrejši razvoj zajel tudi Haloze (kmetijstvo, še posebej vinogradništvo, turizem, prostorsko močno raznolika urbanizacija), potrebujejo Haloze stalno geografsko proučevanje.

Sklep

Sedanje raziskave o možnostih za skladnejši regionalni razvoj Haloz (3, 7) in raziskave, opravljene sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja, kažejo naslednje razvojne premike štirih težiščnih razvojnih dejavnikov:

- izboljšana prometna infrastruktura je bistveno izboljšala prehodnost, dostopnost in možnosti za dnevno migracijo;
- zmanjševanje površine vinogradov in njiv, povečanje površine travnikov in gozda, prehajanje zemlje v last nedomačinov in tujih državljanov, močno zmanjšanje in pomanjkanje kmetijske delovne sile in posledično priseljevanje delovne sile, lahko pripelje do spremembe narodnostne sestave haloškega prebivalstva;
- v turizmu z zaprtjem najpomembnejših turističnih točk o pomembnejšem napredku ne moremo govoriti;

- nova občinska središča so lokalna žarišča novih delovnih mest in šibke urbanizacije, ki je zajela nižje obrobje Haloz. Sredi devetdesetih let je bilo priseljevanje v Haloze še redkost, zdaj že lahko govorimo o urbanizaciji, ki, razen v doline in na obrobje pokrajine, sega že tudi na nekatera slemena.

Regionalni razvoj Haloz je bil vedno odvisen od naravne, predvsem reliefne raznolikosti. Spodbujanje hitrejšega razvoja pokrajine je zato občutljiva dejavnost. Za to delo je treba Haloze in Haložane dobro poznati. "Male" Haloze so pokrajinski biser v središču Evrope, v katerega bi bilo treba vložiti več tudi zato, da bo ostal v slovenskih rokah.

Slika 9: Dr. Vladimir Korošec na Švabovem maja 2011 | predstavlja študentom 2. letnika geografije na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani geografske značilnosti Vinorodnih Haloz. Levo od dr. Korošca stoji prof. dr. Andrej Černe (foto: Simon Kušar).

Viri in literatura

1. Bračič, V. 1967: Vinorodne Haloze. Maribor.
2. Bračič, V. 1982: Gozdnate Haloze. Maribor.
3. Klemenčič, M., Lampič, B., Potočnik Slavič, I. 2008: Življenjska (ne)moč obrobnih podeželskih območij v Sloveniji. GeograFF 3. Ljubljana.
4. Lampič, B., Rebernik, D. (ur.) 2011: Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja. GeograFF 9. Ljubljana.
5. Korošec, V. 2008: Raznolikost razvojnih priložnosti na območju Haloz. Haloze – pokrajina, ljudje in vino. Ptuj.
6. Korošec, V., Pak, M. 2010: Razvojna problematika Haloz na primerih katastrskih občin Gorca in Slatina. Dela 34. Ljubljana.
7. Perko, D., Orožen Adamič, M. (ur.) 1998: Slovenija – pokrajina in ljudje. Ljubljana.
8. Pak, M. 1996 (ur.): Spodnje Podravje s Prlekijo. Možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. Ljubljana.

